

HISTORIEN OM SVERIGE

FOTO: MONTAGE/SVT, SVERIGES TELEVISION, HISTORIEN OM SVERIGE. PUBLICERAD MED TILLSTÄND.

Några av de personer som gestaltar historien.

Så kan kulturarvsinterpretation förstås genom "Historien om Sverige"

Just nu pågår utvecklingen av ett europeiskt utbildningsmaterial i kulturarvsinterpretation inom ramarna för Erasmusprojektet TEHIC.

Denna inriktning inom kulturarvs pedagogik fokuserar på att utveckla metoder som inte bara förmedlar historiekunskap, utan också syftar till att väcka en djupare förståelse och uppskattning för kulturarvet och dess betydelse, samt att skapa meningsfulla upplevelser för olika målgrupper. I detta sammanhang medverkar två forskare inom arkeologi och kulturvård från Göteborgs universitet. Med utgångspunkt i SVT:s storsatsning "Historien om Sverige" reflekterar de här över hur användandet av aktuell forskning och inspiration från kulturarvsinterpretation kan spela en viktig roll i att göra kulturarvet relevant och engagerande för allmänheten. Denna betraktelse illustrerar därmed inte bara vikten av det pågående arbetet inom TEHIC-projektet utan också hur kulturarvsinterpretation kan tillämpas i praktiken för att

öka förståelsen och uppskattningen av kulturarvet.

TEHIC – ett Erasmus+-projekt om kulturarvsinterpretation

Fram till juni 2025 pågår Erasmus+-projektet Towards a European Heritage Interpretation Curriculum (TEHIC). Maria Persson, doktor i arkeologi, och Susanne Fredholm, doktor i kulturvård vid Göteborgs universitet, arbetar tillsammans med kollegor från Spanien, Portugal, Kroatien och Tyskland med att ta fram utbildningsmaterial om kulturarvsinterpretation på universitetsnivå. Projektets främsta mål är att främja erkännande och professionalisering av yrkesrollen kulturarvs pedagog, vilket i förlängningen syftar till att öka anställningsbarheten inom den europeiska arbetsmarknaden. Ett konkret resultat av projektet är att en kostnadsfri nätbaserad kurs kommer att erbjudas våren 2025, öppen för alla intresserade att anmäla sig till, en så kallad Massive Open Online Course (MOOC). De deltagande europeiska partnerländerna bidrar alla i

projektet med sina unika erfarenheter av hur kulturarvsinterpretation manifesterar sig och tar form i respektive land.

TEHIC-projektet visar att kulturarvsinterpretation är ett vedertaget sätt att arbeta med kulturarvsförmedling i våra samarbetsländer. I Sverige har det emellertid varit ett begrepp som varit svårt att etablera, och utmanande att särskilja från andra former av förmedlingspraktiker som är relevanta inom kulturarvssektorn. Det finns dock ett antal initiativ och interpretationsaktörer även i Sverige. Bland annat har Sveriges lantbruksuniversitet under flera år arbetat med naturvägledning där interpretation är centralt. Även flera museer inom Västra Götalandsregionens Kulturförvaltning arbetar med interpretation. Dessutom finns nätverket Interpret Sweden Network, ett informellt nätverk för yrkesverksamma, ideellt drivna organisationer och studenter inom natur- och kulturarvssektorn med intresse för interpretation.

Kulturarvsinterpretation handlar inte bara om hur kulturarv förmedlas av en

guide på museer eller kulturarvsplatser. Begreppet innefattar förmedling genom olika kommunikationskanaler alltifrån genom skyltning till tv-program. I skrivande stund (februari 2024) har SVT:s ambitiösa projekt "Historien om Sverige" precis avslutats i och med sändningen av det tionde och sista avsnittet. Programmet har varit inriktat på att väcka intresse och förmedla kunskap till en bred publik. Programmet ger ett konkret exempel på aktuella tolkningar och förmedling av kulturarv i Sverige, vilket gör det relevant för att undersöka de metoder som används för att kommunicera komplexa historiska ämnen till allmänheten. Denna text avser därför att med utgångspunkt i programmet belysa vissa teoretiska principer inom kulturarvsinterpretation. Genom detta perspektiv blir det också möjligt att observera nuvarande trender inom svensk historieskrivning och dess förmedling till allmänheten.

TORE-modellen

Kulturarvsinterpretation står med ena benet inom pedagogiken och det andra i kommunikationsvetenskap. Det grundläggande tankesättet bakom kulturarvsinterpretation är att finna vägar att kommunicera kulturarv på ett sätt som leder till fördjupade upplevelser för publiken, upplevelser som leder till egna tankar och reflektioner. Interpretation kan sägas vara ett faktabaserat berättande, som strävar efter något mer än att förmedla fakta. Arbetssättet bygger på noggranna överväganden över hur en lärande upplevelse som leder till reflektion bäst kan skapas, utifrån det aktuella kulturarvet.

En metod inom kulturarvsinterpretation är att arbeta enligt den så kallade TORE-modellen, utvecklad av Sam Ham, professor i kommunikationsvetenskap. Varje bokstav i TORE motsvarar en komponent som kommunikationen behöver ha om den ska fånga mottagarens uppmärksamhet och nå ut med sitt budskap. Interpretationen skall ha ett tema, vara tydligt organiserad, den skall vara relevant för målgruppen och vara givande att ta del av. Vi kommer nu att gå in närmare på dessa fyra komponenter med utgångspunkt i tv-serien "Historien om Sverige".

FOTO: ANDREAS TORELD, 2010. SVENSKT HÄLLRISTNINGSFORSKNINGSARKIV.

En förmodad mordscen från bronsåldern. Hällristning i Brastad, Bohuslän.

Tema – konflikter

Enligt TORE-modellen är det centralt för varje interpretationsprojekt att ha ett övergripande tema. Detta utgörs av ett huvudbudskap som man vill förmedla. Utifrån temat skall sedan relevanta fakta väljas ut. Temat skall väljas utifrån dess möjlighet att leda till reflektion för den aktuella publiken. I "Historien om Sverige" framkommer tidigt ett tydligt tema som sedan är genomgående i alla de tio avsnitten, nämligen konflikter. Även själva ordet används flitigt. Det är ett klokt raster att beskåda den svenska historien genom. Konflikter är något allmänskligt, och därför även ett tidlöst fenomen.

I de sista avsnitten får vi följa 1900-talets stora krig såväl som de arbetsplatsrelaterade konflikter som är en del av framväxten av det moderna Sverige. Men redan i de avsnitt som behandlar förhistorisk tid är konflikter det bärande temat. Från neolitikum och framåt växer maktstrukturer fram och tittarna får följa de konflikter dessa medför. I avsnitt två, "Metallernas tid", tas tittaren exempelvis med till det rika hällristningsområdet i Brastad, Bohuslän och den förmodade

mordscen som finns framställd på en hällristning där. Scenen framställer en individ som håller ett spjut över sitt huvud med båda händer, och som kör detta spjut in i buken på en påkårsedd individ. Individer uppställda mot varandra med höjda vapen i form av yxor, svärd, spjut eller dolkar är ett relativt vanligt förekommande hällristningsmotiv. Denna hällristning är dock ovanlig på så sätt att ett vapen faktiskt vidrör en annan individ. Detta är bara ett av många exempel som tas upp i programmet där tittaren får ta del av hur spåren av denna tids konflikter visar sig i det arkeologiska materialet.

När vi tar del av "Historien om Sverige" genom detta filter av konflikter och programmet samtidigt rör sig framåt längs en tidslinje väcks frågan om de skildrade konflikterna har utgjort hinder för utvecklingen, eller om de snarare har fungerat som drivkrafter som främjat framsteg? Inom konfliktforskning påtalas att konflikter kan vara både destruktiva och konstruktiva samt att konflikter också kan betraktas som en drivkraft eftersom de uppstår när behov eller viljor möter motstånd. Att betrakta

historiska skeenden utifrån epokenas konflikter ger därför viktiga insikter i människors levnadsmständigheter och bevekelsegrunder. Och om det är något den nutida människan kan känna igen sig i vad gäller samhällsliga skeenden, så är det troligtvis just konflikter. Vi lever idag i en tid präglad av djupa sådana med konflikter kring religion och territorier, gängrelaterat våld, och starka maktstrukturer som krockar. Igenkänningsfaktorn bör därför kunna bli hög, vilket är eftersträvansvärt med en utgångspunkt i kulturavsvinterpretation.

Organisation

Enligt TORE-modellen bör också förmedlingen organiseras på ett sätt så att den är enkel att följa, den ska vara tydlig och välstrukturerad. Tv-serien "Historien om Sverige" är uppdelad i tio avsnitt. De täcker dock mycket olika stora tidsspänn, från det första avsnittets svindlande dryga 10 000 år till det sista som täcker ett sekel. Det är lockande att ha åsikter över de nedslag i historien som har gjorts. Vissa händelser och skeenden har valts bort på bekostnad av andra. Detta är dock givetvis helt nödvändigt och det finns ett tydligt pedagogiskt grepp i att hushålla med information och tanketrådar för att nå ut med sitt budskap. Enligt Ham som utvecklat TORE-modellen kan en åhörare inte ta till sig fler än 4–5 tankeidéer. Därefter tappar man fokus på grund av att det blir för mycket information. Dessa val är lika svåra att göra som nödvändiga.

Avsnitten är uppbyggda kring ett antal hållpunkter där tidsresan stannar upp en stund vid en särskild händelse eller ett särskilt skeende. Vid dessa hållplatser tar historien gestalt genom en eller några individer från olika samhällsskikt. Särskilt effektivt är detta i de förhistoriska avsnitten där tittaren får bekanta sig med bland annat Österödskvinnan och Granhammarsmannen. Avsnitten är även tydligt organiserade genom att en och samma person lotsar tittaren genom historien. Interpretaren, eller vägledaren, Simon J. Berger känns igen genom tid och rum genom sin orangea tröja och är den som muntligen organiserar historien för publiken. SVT har även använt sig av den spännande berättartekniken att låta berättaren ordagrant kliva rakt in

i historiska skeenden vilket får effekten att glappet mellan nutid och dåtid upphör för ett slag.

Även forskningen tar gestalt. Stor tyngd har lagts vid att forskare och andra experter redogör för olika händelser, vilket vidimerar de fakta som presenteras. Det finns även kompletterande eftersnack och fördjupningsavsnitt där tittaren ytterligare kan ta del av forskningen bakom det som presenteras i avsnitten. På SVT:s hemsida kan man

"Ett budskap blir begripligt för oss först när vi kan relatera det till något som redan är bekant för oss. Kan vi inte relatera tenderar informationen att kännas meningslös och väcker följaktligen inte vårt intresse."

dock läsa: "Programmets ambition är att väcka intresse för Sveriges historia och ge inspiration till att ta reda på mer. Fokus ligger inte på att presentera ny forskning." Särskilt när det gäller de avsnitt som skildrar de förhistoriska perioderna är detta ett påstående som känns förbryllande. I de avsnitten får tittaren snarast ta del av just de senaste årens stora arkeologiska undersökningar och framför allt av de disciplinomvålvande landvinningar som gjorts genom utvecklandet av naturvetenskaplig metodik.

Relevans

Om förmedlingen skall vara relevant för målgruppen, behöver den enligt TORE-modellen uppfylla två kvalifikationer: den behöver vara både meningsfull och personlig för åhöraren. Ett budskap blir begripligt för oss först när vi kan relatera det till något som redan är bekant för oss. Kan vi inte relatera tenderar informationen att kännas meningslös och väcker följaktligen inte vårt in-

teresse. Kommunikationen behöver alltså anpassas till publikens förkunskaper och tidigare erfarenheter. Som tidigare nämnts är ett av huvudsyftena med kulturavsvinterpretation att få människor att reflektera över sina egna liv och sina egna erfarenheter. Detta innebär följaktligen stora utmaningar. En tv-serie kan givetvis inte vara individanpassad, utan behöver rikta sig till en mycket stor grupp människor. Dock framkommer flera exempel på att överväganden har gjorts för att inkludera fler människor i historieskrivningen, än i en mer traditionell sådan. Det främsta exemplet är troligtvis den tydliga ambitionen att gestalta kvinnors levnadsvillkor. I det första avsnittet träffar vi Österödskvinnan, en kvinnlig jägare som levde för cirka 10 000 år sedan. Hon tar gestalt i programmet och tittaren får följa henne genom livet fram till hennes begravning. Efter henne får tittaren bekanta sig med en rad kvinnliga individer under seriens gång. Ur ett interpretationsperspektiv innebär detta stärkta möjligheter för fler personer att identifiera sig med den nationella historieberättelsen.

Engagerande och givande upplevelser

I TORE-modellen står E:et för "enjoyable". Det skall dock inte översättas som "underhållande" utan snarare relatera till givande och engagerande upplevelser som kan väcka starka känslor hos publiken. Det handlar om att genom förmedling göra människor berörda. Det kan utgöras av positiva upplevelser men även handla om känslomässiga reaktioner vid besök på kulturavsvplatser med anknytning till krig eller sociala orättvisor. Dessa upplevelser kan i sig leda till ökat engagemang för dessa frågor.

Tv-serien "Historien om Sverige" behandlar flera komplexa och skamliga perioder i landets historia, inklusive kolonialismen som representerar en form av mörkt och förbisett kulturarv i den officiella nationella historiebeskrivningen. Avsnitt sex, "Stormakten Sverige, år 1560 till 1658", belyser Sveriges roll i etableringen av den transatlantiska slavhandeln under 1600-talet. Ett 15-minuters segment ägnas åt historien och om personer som Louis De Geer och hur

FOTO: SUSANNE FREDHOLM, 2011.

I avsnitt 6 av "Historien om Sverige" porträtteras Cape Coast Castle med syftet att beskriva Sveriges deltagande i det tidiga stadlet av den transatlantiska slavhandeln.

drottning Kristinas privilegier bidrog till människohandel och ekonomiska system som skadade stora delar av Afrikas ekonomi. Berättelsen om slavhandeln blir särskilt gripande när berättaren Berger pedagogiskt visar hur människor fick trängas i Cape Coast Castle i Ghana före avfärden med slavskeppen. Detta är ett sällsynt tillfälle i serien där publiken uppmanas att kroppsligt föreställa sig en historisk händelse. Även om svenskar inte var ansvariga för slavhandeln i stor skala, belyser avsnittet de konsekvenser som följde av de svenska makthavarnas handlingar. Framhävandet av denna berättelse är resultatet av postkolonial kritik mot den officiella historieskrivningens tystnad kring Sveriges agerande under 1600-talet och framåt gällande denna händelseutveckling. Detta exempel visar hur även en historisk kanon, som denna tv-serie utgör, kan inkludera alternativa berättelser.

Kritiska perspektiv på kulturarv uppdaterar historieberättandet

Svenskt historieberättande har integrerat de kritiska perspektiv på kulturarv som utvecklats inom forskning och praktik sedan 1990-talet. Här omfattas granskande och analyserande av de djupliggande processer, maktstrukturer

och ideologier som påverkar vad som anses vara kulturarv, dess bevarande och hur det presenteras för allmänheten. Inom forskningen undersöks kulturarvets funktion i dagens samhällen, dess påverkan på identitet, minne, politik och ekonomi, samt vilka konflikter och utmaningar som kan följa med förvaltning av kulturarv.

"Historien om Sverige" visar hur dessa kritiska perspektiv är integrerade i det samtida sättet att diskutera kulturarv i Sverige och hur det påverkar innehållet i kulturarvsberättelsen. Programmet fungerar delvis som respons på kritiken mot tidigare ensidiga nationella narrativ genom att presentera mångsidiga historier, stärkta av senaste forskningsrön. Det belyser även hur kulturarvsperspektiv kan användas för att analysera samtida samhällsfrågor. Ett återkommande fokus i serien är att landets utveckling drivits framåt på grund av att nya grupper av människor tagit sig till denna del av världen. Från de första besöken längs med isranden under äldre stenålder, fram till idag, får tittaren följa hur utveckling sker mycket tack vare migration. Några av de sammanfattande orden i det avslutande avsnittet är "Genom årtusenden har människor flyttat till våra breddgrader och skapat det som idag är Sverige". Detta leder

förhoppningsvis till att fler människor kan relatera till den historia som berättas och understryker även kulturarvets roll och möjligheter i samhällsdebatten.

I Riksantikvarieämbetets nyligen avslutade essästaftett "Är kulturarvs pedagogik en profession?" framgår det att arbetsmarknaden är utmanande för någon med enbart en utbildning inom kulturarvs pedagogik. Vi delar denna uppfattning och stöder förslaget om bättre nationell samordning och forskningsbaserad kunskapsgrund för pedagogiska frågor inom området. Samtidigt kan vi konstatera att det redan idag finns välutvecklade kurser och moment inom kulturarvs- och museipedagogik i de universitetsutbildningar som finns i Sverige. Dessa bidrar tydligt till den mediabild som exempelvis "Historien om Sverige" representerar.

Text: Susanne Fredholm & Maria Persson, Göteborgs universitet. Läs gärna mer om TEHIC-projektet på projektets hemsida: <https://tehic.eu/>